

„Jehožto [Žižkova] pověst rozhlášena jest do mnohých a dalekých krajin světa a trvá až dodnes a bude i potom.“

(Boh. Bilejovský v „Kronice české“ 1581.)

Tradice lidová není zrcadlem, v němž by se předmět obrazel ve vší své plnosti, se všemi rysy tak, aby zcela odpovídal skutečnosti. Ve vzpomínce lidové utkví jen některé rysy, a ani ty průběhem doby nezůstanou beze změny. Fantasie anonymních přejimatelů — ať je jejich zdrojem vypravování přímých současníků a svědků událostí, utkvělých v lidové paměti, anebo verše, prošlá již literaturou, jež ji zpracovala podle svých zřetelů a z níž pak jednotlivé odrazy pronikají ve vrstvy lidové cestami často velmi klikatými, mezi nimiž v době nábožensky vzrušené je dosti obvyklým prostředkem propagačním kazatelna — je opět znovu upravuje podle svého a kombinuje i s prvky odjinud převzatými, takže nezřídka tak vzniká obraz, svému původnímu vzoru málo podobný, v němž více než vlastní předmět zrcadlí se povaha doby i společenské vrstvy, jejímž je výtvořem. Tak s každou dobou mění se i obraz, vyjadřující svým způsobem hlavní dojem, jakým na veřejné mínění své doby působil veliký zjev historický, od níž pak, jde-li opravdu o osobu mohutnou, šíří i hloubkou svého působení nezapomenutelnou, přejímá tuto vzpomínku jako měnlivé dědictví i daleká budoucnost.

To platí též o hlavních představitelích veliké revoluce, jež v 15. století tak mocně proměnila celý byt národní a jež právě proto, že byla celým svým rázem hnutím lidovým, stala se českému lidu vzpomínkou nevyhladitelnou — bouře husitské. Jejimi symbolickými zkratkami se stali především dva muži, dva Janové, muž slova, apoštol nové zbožnosti, i muž hrdinského činu, Hus a Žižka. Tato jména přese všecky proměny časů i přese všecky pokusy, památku jejich, ne-li z duše české vykořeniti, tedy alespoň poskvřniti a snížití, zůstala již trvalým majetkem národním, i když jejich jas byl někdy nepřátelskými mlhami hustě zastřen, takže jimi jen slabě mihotal: přece však nikdy nezhasl.

Paměť obou těchto mužů, v nichž lid uctíval nejvýraznější zosobnění svých nejlepších a nejvzácnějších rysů povahových, přece však se uchovávala měrou různou. Osobnost Husova i v tradici si uchovávala rysy určitější a věrnější. Bylo to následkem toho, že památka Husova stejně jako Jeronymova se stala částí církevního kultu utrakvistického, jenž nemohl k oběma těmto mučedníkům a světcům národním zůstatí nevšímavý a musil jim příslušné místo vykázati i v kostele. Zde v době předbělohorské s kazatelen o výroční dny byly předčítány v podobě evangelií „Životy“ obou mužů, složené na základě obšírného díla svědka jejich procesu, Petra z Mladoňovic, k čemuž jako vhodný doplněk nechybělo ani čtení některých vybraných listů Husových „všem věrným Čechům“ a zpěv písní jim určených¹. Proto v lidu původní povaha osobnosti Husovy se udržovala i po mnoha desetiletích čistě a věrně, třebaže do písní o něm, jichž přibývalo, se již též mísily některé rysy čistě tradiční. Takového prostředku, jenž by tak účinným způsobem, ve formě bohoslužebné, ustaloval jeho obraz v paměti lidové, Žižka neměl, třebaž ani on v té příčině nezůstal bez jistého reflexu².

O něm nevznikla nějaká obdoba knih makkabejských, zvětčující v takovéto posvěcené formě veliký jeho zápas na obranu zákona božího, a ani jinak — v tom sdílí stejný osud i s historií válek husitských vůbec — nedostalo se mu díla literárního, jež by budoucnosti podávalo v souhrnném, výstižném vypravování alespoň přibližný obraz jeho života i jeho osobnosti. Kronikář, jenž by byl měl k tomu dosti látky i schopnosti, aby v plastičtější formě zachytil alespoň hrdinský závěr jeho života, vlastní jeho historickou úlohu, Vavřínek z Březové, byl okolnostmi přinucen k veliké lítosti naší i na nenahraditelnou ztrátu české historie přerušiti své dílo příliš záhy, sotva jen zčásti vylíčil jeho veliký podíl na událostech, pro celý národní vývoj tak významných. Jinak nás došly o velikém vojevůdci, na němž v první půli dvacátých let století 15. záležel osud husitských Čech, jen zprávy úryvkovité, jež zdaleka nestačily, aby byly právy významu osobnosti tak důležité, ani když

¹ O těchto husitských obdobách epistol a evangelií sr. vydání V. Flajšhanse „O mučennících českých knihy patery“ (Stará česká knihovna č. 1., 1917). O bohoslužebných písních k počtě Husově v 15. a 16. věku sr. studii Jos. Truhláře ve Věst. Uč. Spol. 1886, článek Flajšhansův „Tradice o Husovi v »Písních nábožných« XVI. století“ v ČČM. 1916. 145 a d. a nyní F. M. Bartoše, M. Jan Hus v bohoslužbě a účtě církve podobojí a v podání prvního století po své smrti (otisk z Národopis. věstníku českoslov. XVII., 1924).

² Sr. níže v kapitole III.

prátelská ruka pokusila se z různých pramenů svěsti je dohromady a tak jejich soustředěním zjev Žižkův silněji osvětliti¹. Nikde toho bolestněji nepocítujeme, že patnáctý věk ve své koncepční síle literární se belhá za velikou, hrdinskou skutečností, jako právě v případě Žižkové, jenž by byl potřeboval znamenitého epika, aby husitské Čechy i po této stránce učinily zadost svému heroovi a vytvořily jemu pravou historickou ozvěnu.

Než snad jsme přísnější, než je spravedливо, k těm, kdo byli ještě svědky památného zápasu Žižkova a kdo ještě byli naplněni jeho úchvatným dojmem! Snad vytykáme nedostatky, jichž nebylo, alespoň ne v té míře, jak si dnes myslíme! Jestliže bitva u Ústí r. 1426 našla svůj epický, byť ani v tomto případě úměrný ohlas v současně písni, jedné z těch, jež se nám zachovaly spíše jen náhodou než šetrností k starým památkám²; jestliže podobným způsobem, avšak latinsky, bylo oslaveno Vavřincem z Brezové i vítězství u Domažlic r. 1431³: nemohla hned za čerstvé ještě paměti zázračných úspěchů Žižkových vzniknouti i píseň, oslavující slepého bohatýra, jež, třebaš umělecky se nevyrovnala svému námětu, přece alespoň svým srdečným zájmem projevovala jemu vděčný dík? Nelze si zajisté mysliti, že by se živou vzpomínkou na veliké události, jež byly národní pýchou a mocnou vzpruhou k obecnému hrdému sebevědomí síly, se zároveň neudržela i v písni pamět největší jejich osobnosti, jejich hlavního reka, jehož jméno letělo tehdy světem jako úžasná a přece svou hroznou skutečností překvapující pohádka. Myšlenka na strašlivou záplavu zhouby, jež několikrát hrozila husitským Čechům, musila bezděčně připomínati i vlastního tvůrce nového umění válečného, jež za jeho života i po jeho smrti bylo nejlepší českou záštitou. Brázda, kterou Žižka za sebou zanechal, byla příliš hluboká, aby se mohlo zapomenouti na slepého hrdinu, jenž byl nejlepším zosobněním českého typu v první polovině století 15., „božího bojovníka“, zvláště když se vracely situace, jež vzbuzovaly dychtivou vzpomínku na počátky jeho vítězných zápasů a v nichž by byl tak žádoucí i návrat onoho nadšeného zápalu, hlavní jejich podmínky.

Než, vznikla-li opravdu v 15. věku památka takového druhu, jež svým způsobem, podle míry uměleckých schopností tehdejších Čech vyjádřila dojem hrdiny husitské epopeje, zanikla opět beze stopy

¹ „Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi“, o níž ještě sr. níže.

² Sr. vydání Zd. Nejedlého v „Dějínách husitského zpěvu za válek husitských“ 912 a d.

³ FRB. V. 543 a d.

i s jinými podobnými projevy časovými, a my dnes musíme sbíratí jen chudé zlomky, svědčící o poutech, jež mezi Žižkou a jeho vděčným lidem ani po jeho smrti nebyly přervány.

I.

Náladu, v níž vzpomínka na bratra Žižku byla posilou i povzbuzením, nacházíme již nedlouho po bitvě u Lipan, na konci r. 1434, na Táboře, kde při poradách, co činiti, ozývaly se výzvy k novému boji, opírající se o příklad Žižky a jeho druhů, předchůdců to Tábořských. Není prý třeba zoufatí, když bůh pro chyby a nedostatky jejich na ně dopustil porážku, neboť vědí Táborští, „jak ze skrovného počátku malých a ponížených, jako bratra Žižky s jinými bratřími, k veliké moci jsme přišli a všem sousedním zemím jsme mocní byli a jim jsme vládli a netoliko k tomu, nýbrž i k dávkám jsme je přivedli a sobě pomohli, a to jedině proto nám bůh udělil, že nehleděli jsme na osoby, než přímo k pravdě“. Nevadí, že nyní je počet Tábořských malý, „ježto na počátku byl menší a neměli jsme měst ani hradů ani všeho toho, co nyní máme. . . A přece když jsme nelenili, vždy proti všem zemím vítězství jsme dobyli“¹. V tomto prudkém protestu proti šlechtě, jež jen v době úspěchu ze zisknosti s nimi šla, avšak ve chvíli neštěstí je opustila, jako bychom slyšeli ohlas známého listu Žižkova k Domažlickým z 11. září 1422, ozvěnu, jež, protože list tento zůstával stále v dobré paměti české veřejnosti, se nám ještě i jindy vrátí: „Pomněte na váš první boj, ješto jste malí proti velikým, nemnozí proti mnohým, neodění proti oděným statečně bojovali; však ještě ruka boží není ukrácena“². Rozdíl však je v tom, že výzva z r. 1434 nezní tak čistě ve jménu boží pře, jako v listu Žižkově, nýbrž je silně již zabarvena panovačnou touhou opravití porážku lipanskou a vrátiti Tábořským předešlý vliv a moc.

Než i jinak tradice Žižkova a starého Táborství byla v městě Táboře uchovávána i potom, kdy tak podstatně se změnilý časy a kdy již

¹ Sr. zprávu Carleriovu „De legationibus“ v Monum. concil. I. 329 a d., založenou na informacích některých služebníků rožmberských. Proti takové řeči kněze tábořského se vzpírá jeden ze starších města Tábora, vykládaje, že nelze nyní jednati tak, jako „tempore Zyzce ac predecessorum nostrorum, quibus omnes erant inclinati“, kdežto nyní odpadla od nich nejen šlechta, nemohouc již těžiti ze spolků s nimi, nýbrž i „communitas . . . et presertim homines laboriosi, quia eos daciis aggravimus . . . et tota christianitas nos odit et contra nos se armant“.

² H. Toman, Literární památky, duch a povaha Žižkova ve Věst. Uč. Spol. 1893. 13.